

ВНУТРІШНЬОСИСТЕМНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОГО СЕКТОРА ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

Н.М. Сіренко, доктор економічних наук, доцент
Миколаївський державний аграрний університет

У статті виділено складові внутрішньосистемного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора, серед яких ресурсна, внутрішня та результативна, та досліджено вплив факторів на його формування.

Ключові слова: інноваційний потенціал, інноваційна сприйнятливність, інноваційний розвиток.

Постановка проблеми. Розвиток як процес, як головна умова передбачає створення нової якості, яка в економіці можлива лише за наявності у соціально-економічної системи інноваційного потенціалу. В свою чергу, і вплив внутрішньосистемних факторів на реалізацію моделі інноваційного розвитку аграрного сектора економіки визначається впливом елементів інноваційного потенціалу.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження проблем формування інноваційного потенціалу відображені у наукових працях вітчизняних та зарубіжних вчених, зокрема І. Балабанова, С. Вовканича, Г. Гольдштейна, В. Громеки, М. Данько, М. Долішнього, В. Калишенко, Л. Колосова, О. Кузьміна, Л. Мартюшевої, А. Ніколаєва, Е. Пенроуз, М. Портера, А. Перлакі, А. Пригожина, А. Савченка, А. Савчука, В. Семиноженка, К. Фрімена та інших. Однак, в практичній площині не досліджувалися складові внутрішньосистемного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора економіки.

Постановка завдання. Тому метою статті стало виділення складових внутрішньосистемного потенціалу інноваційного розвитку аграрного сектора та дослідження впливу факторів на його формування.

Виклад основного матеріалу. Наявні в сучасній науковій літературі підходи до визначення поняття інноваційного потенціалу різноманітні (у тому числі і в розрізі ієрархічних рівнів), з яких нами виділено основні:

1. Інноваційний потенціал як сукупність інноваційних ресурсів, які представляють собою продукт інноваційної діяльності у виробничій сфері [4].

2. Інноваційний потенціал господарської системи – це здатність забезпечувати певний рівень відтворення її діяльності, що може забезпечувати конкурентні позиції на відкритому ринку. Якщо ж використовувати теоретичні положення про стани функціонування і розвитку системи, то інноваційний потенціал системи представляє можливість системи до розвитку [2].

3. Інноваційний потенціал – визначена кількість ресурсів суб'єкта господарської діяльності, яка необхідна і достатня для його розвитку на основі постійного пошуку і використання нових способів і сфер реалізації ринкових можливостей [3].

Узагальнюючи ці точки зору, виходячи із сутності поняття «потенціал», вважаємо, що найбільш повно інноваційний потенціал соціально-економічної системи можна охарактеризувати як сукупність джерел, можливостей, засобів, досвіду, які можуть бути використані нею для досягнення визначеної мети інноваційного розвитку.

При системно-комплексному підході до сутності інноваційного потенціалу на перше місце висуваються ознаки його цілісності, що проявляються через взаємозв'язок та взаємодоповнюваність всіх його складових. Останні для виявлення закономірностей можна поєднати у три основні групи, запропоновані Д. Кокуріним: ресурсна, внутрішня та результативна [4].

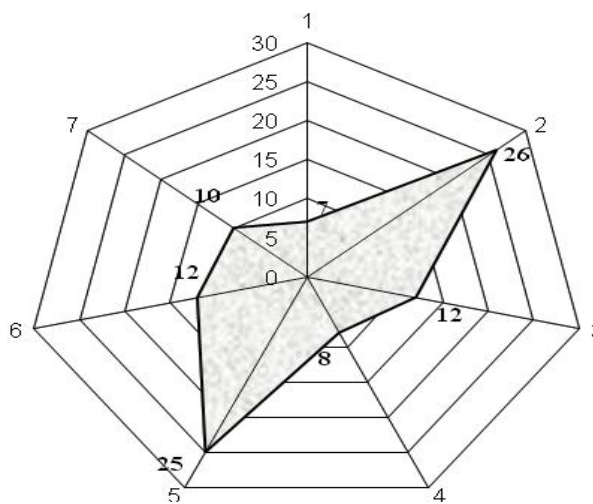
Ресурсна складова виступає основою здійснення інновацій і включає матеріальні, фінансові, інформаційні, наукові та людські ресурси, серед яких невичерпними є лише інформаційні. Загальновідомо, що матеріальні, з одного боку, формуються у відповідних галузях, а з другого, закладають у ці галузі потенційні можливості шляхом створення нових засобів виробництва. Що стосується людського капіталу, то він виступає головною креативною силою як сукупність проінвестованих суспільно необхідних виробничих та загальнолюдських навичок, знань, здібностей, якими володіє людина [1] і саме

на його удосконалення повинна бути спрямована дія системи управління. Відображення кінцевих результатів реалізації інноваційного потенціалу та його ціллю виступає результативна складова, розвиток якої створює потенційні можливості для кількісних та якісних змін всієї системи.

К. Ціолковським у процесі дослідження проблем використання новацій було виведено систему факторів, які гальмують впровадження нововведень на підприємстві, серед яких інертність, відсталість, консерватизм, недовіра до невідомих імен, себелюбство, егоїзм, нерозуміння загальнолюдського та власного блага, тимчасові збитки, протидія з боку працівників, відсутність бажання навчатися, корпоративні інтереси, професійна заздрість [7]. Дана система в цілому відповідає і факторам, які гальмують інноваційні процеси в аграрному секторі економіки України.

Зокрема, наші дослідження показали (рис. 1), що із внутрішньосистемних факторів інноваційний розвиток аграрного сектора економіки на 26% гальмує незадовільний фінансовий стан підприємств, на 25% – низька якість науково-дослідних робіт і низький рівень інтеграції науки з виробництвом. Найменший негативний вплив на інноваційний розвиток аграрного сектора має зношення основних засобів (10%), природно-кліматичні особливості сільськогосподарського виробництва (7%) та низький рівень оплати праці в аграрному секторі економіки (8%).

Незважаючи на різницю у фінансових результатах діяльності сільськогосподарських підприємств та підприємств інших галузей, перші все ж останніми роками інноваційно активізуються, починає змінюватися парадигма їх мислення, у результаті чого 17,5% досліджуваних підприємств витрачають на вдосконалення виробництва більше 30% чистого прибутку (рис. 2). Наші дослідження показують, що здійснюють інноваційні зміни 50,9% аграрних підприємств, з яких більш активними є великі за розмірами господарські товариства та приватно-орендні підприємства.

1. Природно-кліматичні особливості аграрного сектора та високий рівень ризику виробництва
2. Незадовільний фінансовий стан аграрних підприємств
3. Недостатній рівень підготовки керівників аграрних підприємств щодо інноваційної діяльності
4. Низький рівень оплати праці в аграрному секторі економіки, який не сприяє залученню висококваліфікованих фахівців
5. Зниження якості науково-дослідних робіт та зниження рівня інтеграції науки з виробництвом
6. Нераціональне використання земель сільськогосподарського призначення
7. Критичне зношення основних виробничих засобів

Рис. 1. Значимість зовнішніх причин гальмування інноваційного розвитку в аграрному секторі економіки України*

* Побудовано на основі власних досліджень

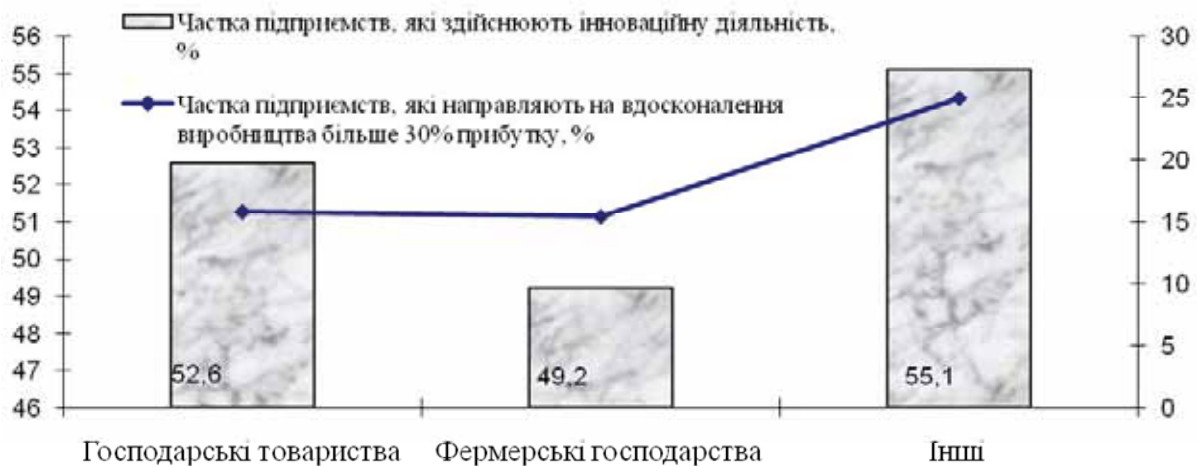

Рис. 2. Інноваційно активні аграрні підприємства*

* Побудовано на основі власних досліджень

У даному контексті слід зазначити, що реалізація інноваційної стратегії на підприємстві потребує наявності відповідних організаційних і управлінських можливостей. Основна їх функція нівелювати негативний вплив від протидії змінам, які здебільшого виникають в найбільш успішних підприємствах. Стійкість підприємства призводить до його негнучкості та нездатності розвивати внутрішні радикальні пропозиції, які є основою інноваційної діяльності. У вітчизняних аграр-

них підприємствах проблеми доповнюються, як свідчать дослідження, бажанням зберегти стабільність у досить хиткому зовнішньому середовищі, тому деякі суб'єкти господарювання зупиняються і не продовжують інноваційну діяльність з надією, що одержаний ефект буде довготерміновим.

Зважаючи на високий рівень прибутковості рослинництва закономірним є впровадження більшості інновацій саме в цих галузях. Зокрема, 46,3% опитаних респондентів, які використовують інновації в рослинництві, застосовують нові сорти і гібриди сільськогосподарських культур, 20,9% - нові сільськогосподарські машини та механізми, 13,8% - нові системи обробітку ґрунту (табл. 1). Вважаємо, що негативним моментом є незначний рівень (5,2%) використання науково-обґрунтованих сівозмін, оскільки це, на сьогодні, є одним із заходів відновлення родючості ґрунтів.

У тваринництві 52,2% досліджуваних підприємств застосовували нові породи сільськогосподарських тварин, інші ж види інновацій, зокрема, високоефективні корми, нові механізми та засоби захисту рослин знаходяться майже на одному рівні (близько 16%). Останній факт пояснюється особливостями виробництва у тваринництві: впровадження інноваційних технологій вирощування сільськогосподарських тварин повинне здійснюватися в комплексі із використанням відповідних кормів, засобів захисту та обладнання, лише в такому випадку досягається очікуваний результат.

Зважаючи на нерозвинутість вітчизняних галузей тваринництва, на нашу думку, найбільш вірогідним є входження суб'єктів господарювання з інноваційними розробками саме в галузь тваринництва з можливістю одночасної промислової переробки продукції. Такий сценарій дасть можливість підприємствам-піонерам одержувати надприбутки відносно довгий період, оскільки життєвий цикл інновацій в галузі тваринництва буде довшим, ніж в рослинництві. Але при цьому вважаємо доцільним змінювати інноваційну політику і стратегію підприємства залежно від спеціалізації регіону, природно-кліматичних умов, можливостей кооперування тощо.

Таблиця 1

**Рейтинг впровадження інновацій у галузях
аграрного сектора економіки України***

Види інновацій	Питома вага респондентів, які поставили даний вид інновацій на перше місце	Місце в рейтингу
Рослинництво		
Нові сорти і гібриди сільськогосподарських культур	46,3	1
Нові сільськогосподарські машини і механізми	20,9	2
Сучасні системи обробітку ґрунту	13,8	3
Нові засоби захисту рослин	7,0	4
Високоєфективні системи удобрення	6,8	5
Науково-обґрунтовані сівозміни	5,2	6
Тваринництво		
Нові породи сільськогосподарських тварин	52,2	1
Високоєфективні корми (кормові добавки)	16,2	2
Нові сільськогосподарські машини і механізми	15,9	3
Нові засоби захисту тварин	15,7	4

* Побудовано на основі власних досліджень

Переконані, що об'єм інновацій значною мірою залежить від поточних можливостей аграрного підприємства, які воно мобілізувало всередині організації або до яких є доступ у зовнішньому середовищі. Результативний інноваційний потенціал щодо підприємства та конкретної впроваджуваної на ньому інновації деякими науковцями [6] пропонується визначати за формулою:

$$J_{res} = J_{in}J_{pt}, \quad (1)$$

де J_{in} – потенціал інновації; J_{pt} – інноваційний потенціал підприємства.

При позитивних сторонах такого підходу, вважаємо, що його використання обмежується лише однією інновацією і не дає можливості оцінити загальний інноваційний потенціал підприємства. Тому ми пропонуємо оцінку інноваційного по-

тенціалу суб'єкта господарювання здійснювати як оцінку індивідуальної інноваційної сприйнятливості підприємства, що характеризує всі його підсистеми під кутом можливості реалізації моделі інноваційного розвитку (рис. 3).

Рис. 3. Загальна та часткова індивідуальна інноваційна сприйнятливість аграрних підприємств (середні дані по 10 аграрних підприємствах Миколаївської області) *

* Розраховано і побудовано на основі власних досліджень

Найвищим рівнем сприйнятливості в підприємствах є за техніко-технологічними системами та природними ресурсами, тобто системах ресурсного забезпечення, тому й впроваджуються, як зазначалося, здебільшого біологічні інновації. Зазначимо, що така ситуація аналогічна для більшості вітчизняних аграрних підприємств. Найслабкішою щодо можливості реалізації моделі інноваційного розвитку є організаційно-управлінська система, яка забезпечує належний інноваційний клімат та культуру, не розвиває інтелектуальну складову організації. У результаті, із можливих 8 балів індивідуальна інноваційна сприйнятливість вітчизняних аграрних підприємств не оцінюється навіть на 50 відсотків. Таким чином, для підвищення інноваційної активності суб'єктів аграрного сектора економіки необхідна зміна парадигми мислення управлінського апарату на інноваційну

траєкторію і відмова від виживаючого функціонування на користь розвиваючому.

Згідно із дослідженнями деяких вчених [5], які підтверджуються і результатами наших досліджень, серед підприємств, керівники яких оцінюють рівень інноваційної культури своєї організації як дуже низький, 71,4% знаходяться на стадії виживання, тоді як всі підприємства, які вважають рівень власної інноваційної культури дуже високим, перебувають на стадії середнього або швидкого розвитку.

Із опитаних нами 140 респондентів більшість, а саме 89,7%, оцінюючи види ефектів від реалізації моделі інноваційного розвитку за їх значимістю відповідно до цілей кожного суб'єкта господарювання, на перші позиції поставили економічний та техніко-технологічний ефекти, а 46,3% найнижче за значимістю оцінили організаційний та біологічний ефекти (табл. 2). У середньому ж за вибіркою ієрархія ефектів, починаючи з перших, така: економічний, техніко-технологічний, часовий, соціальний, екологічний, організацій та біологічний.

Таблиця 2

Основні пріоритети від здійснення інноваційної діяльності аграрними підприємствами Миколаївської області*

Ефекти від інновації	Питома вага респондентів, які поставили даний вид ефекту від інновацій на перше місце, %	Місце в рейтингу
Економічний	73,2	1
Техніко-технологічний	16,5	32
Часовий	5,1	3
Соціальний	3,7	4
Екологічний	1,1	5
Організаційний	0,3	6
Біологічний	0,1	7

* Розраховано і побудовано на основі власних досліджень

Зважаючи на це, ми дійшли висновку, що у більшості інноваційно активних підприємств аграрного сектора економіки загальна результативність реалізації моделі інноваційного розвитку буде формуватися саме за рахунок показників прибутковості й економічної ефективності. Такі пріоритети в полі-

тиці окремих суб'єктів господарювання не відповідають цілям побудови гуманізованого суспільства і потребують впливу державних регуляторних механізмів щодо зміни парадигми мислення і стимулювання їх до соціально орієнтованої діяльності.

Висновки. У цілому, вважаємо, що науково обґрунтований процес комплексного вдосконалення внутрішньосистемних ресурсних та результативних факторів інноваційного розвитку аграрного сектора економіки, враховуючи його сильні і слабкі сторони, загрози і можливості зовнішнього середовища, повинен орієнтуватися на пріоритетність розвитку науково-інтелектуального капіталу та підвищення екологічної сталості держави, аграрного сектора економіки і, зокрема, виробництва.

Крім того, підвищенню інноваційної активності аграрних підприємств повинна сприяти: зміна парадигми мислення управлінської команди на інноваційну траєкторію і відмова від виживаючого функціонування на користь розвиваючому; активна інноваційна діяльність суб'єктів господарювання; посилення інноваційної активності у вузівському та у галузевому секторах; підвищення статусу науково-педагогічних працівників та зміна їх рольової функції в інноваційному процесі; бюджетна підтримка інноваційного процесу з боку держави та суб'єктів – учасників інноваційних проектів; сформований інноваційно-інвестиційний та психологічний суспільний клімат в державі.

Література:

1. Бородин Е. Человеческий капитал как основной источник экономического роста / Е. Бородин // Экономика Украины. — 2003. — №7. — С. 48—53.
2. Бубенко П. Ключові моменти формування регіональних інноваційних систем в Україні / П. Бубенко, В. Гусев // Економіка України. — 2007. — № 8. — С. 33— 39.
3. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: проблеми, концепції, методи / С.М. Ілляшенко. — Суми : Університетська книга, 2003. — 278 с.
4. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность / Д.И. Кокурин — М. : Зкзамен, 2001. — 576 с.
5. Николаев А. Инновационное развитие и инновационная культура / А. Николаев // Проблемы теории и практики управления. — 2001. — № 5. — С.57—64.
6. Попович А.С. К вопросу о сущности и структуре инновационного потенциала [Электронный ресурс] / А.С. Попович, Т.М. Червинская. — Режим доступа : http://iee.org.ua/files/alushta/68-popovi4-k_voprosu_o_suschnosti.pdf
7. Циолковский К.Э. Двигатели прогресса / К.Э. Циолковский // Изобретатель и рационализатор.